תנ״ך · ראשונים · רד״ק · נביאים

רד"ק על חבקוק

רבנו דוד קמחי [הרד"ק]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רד"ק על חבקוק

רבנו דוד קמחי [הרד"ק]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רדק-על-חבקוק/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פסוק א 4
פסוק ב 4
פסוק ג 4
פסוק ד 4
פסוק ה 4
פסוק ו 5
פסוק ז 5
פסוק ח 5
פסוק ט 5
פסוק י 5
פסוק יא 5
פסוק יב 6
פסוק יג 6
פסוק יד 7
פסוק טו 7
פסוק טז 7
פסוק יז 7
פרק ב 8
פסוק א 8
פסוק ב 8
פסוק ג 9
פסוק ד 9
פסוק ה 10
פסוק ו 10
פסוק ז 10
פסוק ח 11
פסוק ט 11
פסוק י 11
פסוק יא 11
פסוק יב 12
פסוק יג 12
פסוק יד 12
פסוק טו 13
פסוק טז 13
פסוק יז 14
פסוק יח 14
פסוק יט 15
פסוק כ 15
פרק ג 15
פסוק א 15
פסוק ב 16
פסוק ג 16
פסוק ד 16
פסוק ה 17
פסוק ו 17
פסוק ז 18
פסוק ח 18
פסוק ט 18
פסוק י 19
פסוק יא 19
פסוק יב 19
פסוק יג 19
פסוק יד 20
פסוק טו 20
פסוק טז 20
פסוק יז 21
פסוק יח 21
פסוק יט 21

פרק א

פסוק א

המשא אשר חזה חבקוק הנביא. הנביא הזה לא ידענו דורו ולא משפחתו ובסדר עולם יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו ונבואתו על נבוכדנצר על הרע שעשה לישראל מכל העמים והתנבא על הרע שיעשו פרס ומדי לזרעו באחרונה והחל להתרעם כנגד האל יתברך על מעשה הרשעים שמריעים לישראל הצדיקים ומצליחים בדרכיהם וזכר בלשון הצדיקים שבדורו או אחר דורו בדרך נבואה על נבוכדנצר שעתיד למלוך ולהרע לישראל ונראה כי בדורו החלה מלכות נבוכדנצר כמו שאמר כנגד אנשי דורו כי פעל פעל בימיכם ואמר:

פסוק ב

עד, חמס. פי' בעבור החמס הנעשה לישראל אזעק אליך ולא תושיע:

פסוק ג

למה. אנשי און שעושים לי און ואראה לפני ואתה כמראה אותם שלא תבערם מן הארץ גם אתה תביט בעמל שעושים ואין אתה משלם גמולם וכן אמר דוד עמל וכעס תביט וכל זה להודיע כי ה' יתברך משגיח במעשה בני האדם אם לטוב אם לרע ואחר שכן הוא איך מאריך להם:

ויהי. לנגדי מי שישא אלי ריב ומדון ויש מפרשים ריב ומדון האויב ישא ויסבול ישראל:

פסוק ד

על כן. לפי שאין אתה עושה דין ברשעים תרפה התורה ותחלש כי רבים מרפים ידיהם ממנה ולפי שרואים הצלחת הרשעים ורעת הצדיקים:

תפוג. ענין רפיון וחלישות וכן כל אשר בשרשו:

ולא יצא. לפי שהם רואים שלא יצא לנצח משפט הרשעים:

כי רשע מכתיר את הצדיק. מקיף אותו להרע לו תמיד כענין כתרו את בנימין:

על כן יצא משפט מעוקל. על כן אומר כי המשפט מעוקל ומעוות וכת"י על כן אמר לא נפיק דינא כיון:

פסוק ה

ראו. אמר כנגד ישראל ראו בגוים והביטו כי מה יצא להם המשחית:

והתמהו תמהו. הכפל לחזק התימה לרוב מעשה הרע שיעשה נבוכדנצר והתמהו מבנין התפעל דינו והתתמהו ות' התפעל נבלעת בדגש ת' השרש:

כי פעל פעל בימיכם. זה לעד כי דורו מלך נבוכדנצר והפועל הוא השם יתברך ופעל שם:

כי יספר. לכם הפעל הרע והקשה ולא תאמינו:

פסוק ו

כי הנני. דבר הנביא בלשון השם יתברך:

והנמהר. נמהר במעשיו לא ישכיל מה יעשה וכן ולבב נמהרים יבין לדעת:

פסוק ז

איום ונורא. תאר מענין אימה:

ממנו משפטו. כי לא יצטרך לעזרת עם אחר כי ממנו יצא משפטו שיעשה בעמים וכן שאתו שיתנשא על הגוים:

פסוק ח

וקלו, וחדו. ענין חדוד וחריפות:

מזאבי ערב. כי זאבים לעת ערב יצאו לטרוף:

ופשו פרשיו. ירבו פרשיו כמו שפירשתי נפישו עמך ויונתן תרגם וירבון פרשוהי:

חש לאכול. ממהר לעוף על החלל שיראה מרחוק והנשר עוף גבוה משאר העופות וממהר לעוף לפיכך זכר הנשר וי"ת כנשר דטאיס למיכל פי' יעוף:

פסוק ט

כלה לחמס. לעשות חמס יבא:

מגמת פניהם קדימה. פי' אאז"ל מן הגמיאני נא אמר יבא בעזות פנים כאלו רוח הקדים שהיא עזה הקשתה פניהם, והמפרש פי' נכח פנים וכן ת"י מקבל אפיהון והנה לא היה נכח פניהם מזרח אלא מערב כי הם בבאם אל ארץ ישראל פניהם למערב כי בבל מזרח לא"י אלא אם יתפרש קדימה בדרך הדמיון כאלו אמר כקדימה כלומר נכח פניהם יהיה בעזות פנים כמו רוח קדים שהיא עזה:

פסוק י

והוא, יתקלס. לעג להם וכן יתקלסו בך ולפי שיתמיד הלעג עליהם הנה הוא מתפעל בלעג להם:

ויצבר עפר. אסף עם רב כעפר וילכדה וכנוי הה"א לעיר בצורה שהרי זכר מבצר והיא עיר בצורה או פירוש ויצבר עפר למלאות החפירות אשר סביב חומת העיר: ותרגום יונתן וצבר מליתא והוא תל עפר ובדברי רז"ל מוליא בנצא:

פסוק יא

אז חלף. אז בראותו הצלחתו חלף ויעבר רוחו יותר מן המדה ומתגאה ברוחו מאד:

ואשם. ועוד אשם בדבר אחר שאמר זו כחו לאלהו שאמר כי אלהו שהוא פסלו נתן לו זה הכח שמנצח כל העמים ואמר הנביא אלהו לשון יחיד דרך קלון כן דעת קצת המפרשים ואין צריך שהרי מצאנו אלוה לשון יחיד כי מי אלוה מבלעדי ה' הלא אלוה גבה שמים וזולתו ויונתן תרגם בכן על דרמת רוחיה עלוהי עדא ממלכותיה וחב על דאסגי יקרא לטעותיה:

פסוק יב

הלא. ואיך הוא נותן כחו לאלהו אשר הוא עשהו הלא יבין כי אתה מקדם ה' אלהי קדשי כי אני המכיר בך וכן עמך ישראל מכירים בך וידענו כי אתה אלהינו וקדושינו כמו שאמר הנביא אני ה' מקדש קדושכם ואמר גואל ישראל קדושו הפך דעת נבוכדנצר שנותן הכח לאלוהו וכופר בך:

לא נמות. יהי רצון מלפניך שלא נמות על ידו כי אתה נתת לו הכח הזה ואם נתת לו כח להחריב ארצנו ולהגלותינו לא תתן לו כח להמיתנו ולכלותינו להכחידנו מגוי:

ה' למשפט שמתו. כי אתה שמתו לשפוט על ידו המורדים בך וכפל הענין במ"ש ואמר **צור להוכיח יסדתו**, ואתה שאתה צור על כל העולם יסדתו להוכיח בו גויי הארצות יסדתו העמדתו חזק כיסוד הבנין: לא נמות הוא אחד משמונה עשר שהם תיקון סופרים כי לא תמות היה כתוב ועל דרך זה תרגם יונתן מימרך קיים לעלמין:

פסוק יג

טהור עינים. אתה שאתה טהור עינים שלא תוכל לראות רע כי אתה טוב ובוחר בטובים ומואס ברעים ולא יאות לך שתראה רע ותביט אל עמל כלומר שתסבול עושי רע ותניחם לעשות הרע וטעם לא תוכל לסבול דבר שהוא הפך חכמתך וטובתך וכן אמר דוד לא יגורך רע א"כ אני תמה למה תביט בוגדים והם הכשדים המריעים לישראל:

תחריש. כי ישראל אעפ"י שהם רשעים צדיקים הם מנבוכדנצר ועמו ואיך תחריש שהם יבלעום וישחיתום ואז"ל צדיק ממנו בולע צדיק גמור אין בולע:

בבלע. בב' כבלע את הקודש בכ"ף:

מראות רע. בלא ב' ור"א שהזכירו בבי"ת ופי' ברע כמו ואל אראה ברעתי ספרו השגהו כי נודע לנו מפי המסורות כי זה מראות רע ושל ישעיה מראות ברע וכן היא המסרה קדמאה דישעיהו מראות ברע תניינה דתרי עשר מראות רע וחד פסוק סימן לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב:

פסוק יד

ותעשה. עשית בני אדם לפני נבוכדנצר כמו הדגים אשר בים שיצוד אדם אותם לרוב אין מונע אפי' הנערים יצודו אותם בחכה או כמו רמש האדמה והם השרצים הקטנים שיתפוש אדם מהם כמה שירצה כי אין מושל בו שימנעוהו כן עשית בני אדם הפקר לפני זה הרשע:

פסוק טו

כלה בחכה העלה. כל העולם העלה נבוכדנצר בחכתו ולפי שהמשיל בני אדם לדגי הים ונבוכדנצר לצייד אמר בחכה ובחרמו ובמכמרתו ומלת העלה משונה בניקוד מהמנהג כי הה"א נקודה בצר"י והעין בשו"א ופתח וכמוהו למה העברת העבר:

יגורהו. יאספהו כמו יגורו מלחמות:

בחרמו. כמו ברשתו וכן יצודו חרם משטח חרמים:

ויאספהו במכמרתו. הענין כפול במ"ש:

על כן ישמח ויגיל. על כן כשהוא מצליח במעשיו וכובש הכל כרצונו הוא שמח:

פסוק טז

על כן יזבח לחרמו. אינו מודה הכח הזה לאל ית' אלא לעצמו ולחילו כי אמר בכח ידי עשיתי או פי' לחרמו לאלוהו כי חושב כי הוא הנותן לו כח לצוד ולאסוף והנה הוא חרמו ומכמרתו ולא יזבח ויקטר בשובו אל עירו בשלל ובשבי עצום:

כי בהמה שמן חלקו. בהם בחרמו ובמכמרתו:

ומאכלו בריאה. שה בריאה וכן כעדר הקצובות העזים הקצובות או פירושו בלא חסרון כי אכילה לשון נקבה ומאכלו כמו אכילה וכן עד בא השמש תשיבנו לו וארכב עליה בריאה שמנה וכן איש בריא מאד בריאות בשר:

פסוק יז

העל כן יריק חרמו. אם על כן שהוא נותן כחו לאלהו יריק חרמו כלומר כיון שהוא נותן כח לאלוהו איך תאריך לו ותצליח דרכו שמריק יום יום חרמו שבא בשלל רב כמו הצייד שבא ברשתו מלא מן הציד ומריק אותו בביתו ושב לו אל השדה לצוד עוד ציד להביא כן הוא מביא שלל לעירו ואחר כך שב לשלול עוד ולהביא ואיך תתן לו כח והצלחה והנה הוא כופר בך ונותן כח לאלוהו והורג גוים רבים בלי חמלה יריק כמו הם מריקים שקיהם:

פרק ב

פסוק א

על משמרתי אעמודה. אמר הנביא על זאת המבוכה שאני בה אני שומר ומצפה מה יעננו האל יתברך בהצלחת הרשע:

מה ידבר בי. ברוח הנבואה כמו רוח ה' דבר בי ומה שאמר ומה אשיב ר"ל מה אשיב לשואלים אותי כי לא אני לבדי נבוך על זה הענין ומה שאמר ואתיצבה על מצור ר"ל מצור כאדם שצרים עליו ואין לו מנוס כן אני אין לי מנוס מזאת המבוכה מדוע דרך רשעים צלחה ות"י עתיד משמש על מצודתי ומסכינא ורבותינו פירשו מה שאמר על מצור שעג עוגה ועמד בתוכה ואמר איני זז מכאן עד שתאמר לי מפני מה הארכת לרשעים:

פסוק ב

ויענני, **כתב חזון ובאר על הלוחות**. הנה ענה לו האל יתברך כי שלות זה הרשע שהיה תמה עליו לא תעמוד וגם סכלותו שהיה מתגאה על האל יתברך ג"כ לא תעמוד אמר לו זה ברמז ואמר לו כי זה יהיה אחר זמן לא מיד וזה ראינו כתוב בספר דניאל כי עשה לו האל יתברך דברים להכחיש דעתו החסרה שהיה נותן כחו לעצמו או לאלוהו תחילה החלום שהראה לו ולא מצא לו פותר לא על ידי חכמיו ולא על ידי כומריו העכו"ם אלא על ידי דניאל שגלה לו האל יתברך החלום הסתום ההוא ודניאל אמר לו החלום והפתרון בשם האל יתברך ובזה חזר לו מדעתו החסרה ונתן הכח והיכולת לאל יתברך וכן בדברי חנניה מישאל ועזריה הודה לאל הכח והיכולת ועוד בדברי עצמו שהיה מתגאה בהיכלו ופתאום הלכה דעתו ממנו ושב כחיות השדה ודר עמהם שנים עשר חדש וגמול רעותיו אשר עשה לישראל לא השיב לו לעצמו כי כבר נתן המלוכה לו ולבנו ולבן בנו ומבלשצר בן בנו נפרע על ידי מעשה שהיה מתגאה על האל יתברך ושתה בכלי בית המקדש הוא וכל ביתו גדולים וקטנים וכתיב ביה בליליא אתקטיל בלטשצר מלכא כשדאה ונהרגו הכשדים וחרבה בבל על ידי כורש ודריוש והצדיקים מהם שהם ישראל נצולו בתוכם והכריז עליהם כורש שישובו לארצם והנה ענה לו האל יתברך על הצלחת זה הרשע והמתבונן יתבונן על השאר ויראה כי משפטי האל יתברך ישרים ומה שענה לו האל על זמן נקמת הרשע שיקח האל יתברך נקמתו ממנו מתי יהיה הוא ברמז אלא שהנביא הבין מתוך החזון מתי יהיה מועדו וקצו ואמר לו האל יתברך כתוב חזון למועד וגומר רוצה לומר שיכתוב החזון הזה בספר ברמז כמו שהוא:

כי עוד חזון למועד. רוצה לומר שלא נתגלה המועד ואמר לו עוד ובאר על הלוחות שיבאר החזון בביאור על הלוחות לא על הספר:

למען ירוץ קורא בו. בעבור מי שיקרא בו מאנשי דורו שירוץ בו לקראו ולהבינו למען לא יהיו נבוכים בהצלחת זה הרשע אבל בסתר יכתבהו ברמז כי מה שיכתב בספר יעמוד ימים רבים ובבא החזון יבינוהו אנשי הדור ההוא שיבינו נקמת אותו רשע הרמוז בספר וכן אמר לישעיהו הנביא אמר בא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון וגומר:

פסוק ג

כי עוד חזון למועד. זהו המענה שענהו האל יתברך החזון הזה לא יהיה מעתה אלא עוד יהיה למועד אשר יעדתיו:

ויפח לקץ. והחזון הזה ידבר לקץ כלומר לא דבר לזמן הזה אלא לאותו קץ העתיד להיות והוא לשבעים שנה מחרבות ירושלם:

ולא יכזב. כמו אשר לא יכזבו מימיו כי על כל פנים יהיה:

אם יתמהמה חכה לו. אם יאחר הקץ הזה חכה לו אמר כנגד אותם שגלו מירושלם והאריכו ימים עד שיצאו מגלות בבל:

לא יאחר. פירוש לא יאחר מהמועד הקצוב לו כי על כל פנים יהיה ביומו וכן תרגם יונתן בזמניה כי לא יתעכב ואדוני אבי ז"ל פירש כי לא יאחר כמו לא יסוף כלומר לא יסוף שלא יהיה כפירוש לא יסוף מזרעם ואחרית פירוש סוף:

פסוק ד

הנה עפלה לא ישרה נפשו בו. אמר מי שלא ישרה נפשו בעצמו ואין לו אמנה באל יתברך גבהה נפשו והתנשאה ולא תפחד שיבא הרע וכזה היא נפש נבוכדנצר ונפש בלשצר בן בנו שנתגאו כנגד האל יתברך:

וצדיק. אבל הצדיק אינו כן כי נפשו שפלה ומפחד תמיד מהאל יתברך לפיכך יחיה באמונתו באל יתברך וינצל מהרעה שתבא לרשע ואלו הם ישראל שגלו לבבל עם צדקיהו שנכנעו בגלות ולא עבדו עכו"ם והאמינו באל יתברך וכשכבש כורש בבל ונהרגו הכשדים ישראל שהיו צדיקים היו באמונתם באל יתברך ונצלו מחרב הפרסיים ויצאו מגלות בבל:

עפלה. ענין גבהות הלב וזדון וכן ויעפילו לעלות אל ראש ההר ורבי אחי רבי משה ז"ל פירש הנה עפלה מן עופל ובחן שהוא מבצר גבוה אמר מי שלא ישרה נפשו בו עפלה כלומר תשים עצמה בעופל ובחן להשגב שם מפני האויב ולא תשוב לאל ולא תבקש ממנו להצילה אבל הצדיק לא יצטרך להשגב במבצר כי באמונתו יחיה:

פסוק ה

ואף כי היין בוגד. שותה היין וכן לץ היין ר"ל שותה היין ישמח לבם כמו אם שתו יין כלומר כל רשע ישיב לו האל גמולו אם בקרוב אם ברחוק כל שכן זה הרשע שותה היין והוא נבוכדנצר שהיה שותה יין מאד ומשתכר לפיכך היה מהיר במעשיו ולא יתבונן מה יעשה והוא היה הורג בלי חמלה והוא היה בוגד באותם שהיו עמו בשלום והיה גבר יהיר כלומר גס רוח:

ולא ינוה. לפיכך לא יעמוד בנוה מלכותו לאורך ימים אלא עד שבעים שנה תכלה מלכותו או אמר ולא ינוה על נבוכדנצר עצמו שיצא מנויהו ומהיכלו כשנטרד מבני אדם והיה עם חיות השדה:

אשר הרחיב כשאול נפשו. כמו שאמר הרחיבה שאול נפשה והוא כמו השאול והמות שיקבלו המתים לרוב ואינם שבעים כמו שאמר שלש הנה לא תשבענה:

פסוק ו

הלא אלה כולם. אלה הגוים שיאסוף אותם אליו כשיבא שברו ישמחו במפלתו וישאו כולם עליו משל ומליצה חידות לו ויש אומרים עליו מליצה ומשל המליצה וחידותיה הם בעבורו ואמר זה המשל והמליצה שיאמר כל אחד מהם עליו הוי המרבה לא לו הוי לו לזה שהיה מרבה נכסים רבים מאשר לא לו שהיה שולל גוים רבים:

עד מתי. וכי היה סבור שלעולם תהיה עומד בידו וביד זרעו:

ומכביד עליו עבטיט. היה מכביד עליו ממון רב שהוא עליו כמו טיט עב שהיה מכביד על גופו כי הוא טיט ועפר וממונו גם כן יהיה טיט עב, עבטיט מלה אחת ופירושה כשתי מלות עבטיט כמו טיט עב וכן כל רבים עמים עמים רבים בירקרק חרוץ כמו בחרוץ ירקרק ורבים כמוהם, והנגיד פירש ומכביד עליו עב טיט שיוסיף לבנות משכן ולא יצילנו. ואדוני אבי ז"ל פירש הלא יחשוב זה כי סופו לקבר יהיה זהו עד מתי ומכביד עליו עב טיט על קברו יכבידו טיט עב ויונתן תרגם דרך משל עד אימתי את מתקיף עלך תקוף חובין:

פסוק ז

הלא פתע. הלא חשבת בהתגאותך כי תהיה בקבר ויקומו פתע נושכיך והם התולעים:

ויקצו מזעזיך. כאלו ישנו ובבואך יקוצו לשלוט בך ולזעזע ולהניע בשרך חתיכות חתיכות:

והיית למשסות למו. שישסו בשרך כן פירש אדוני אבי ז"ל ויש לפרשו כן כי נושכיך ומזעזיך אמר בעבור בלשאצר בן בנו שבא על בבל פתאום חיל מלך פרס ונהרג

בלטשצר והחריב בבל, ויש לפרשו עוד כי נאמר דבר זה על שהושלך מקברו כמ"ש בישעיה ואתה השלכת מקברך וגו':
ויקצו. ביו"ד איתי"ן לבד והיא מעמדת בגעיא ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב:
למשסות. כמו מי נתן למשסה יעקב ענין בזה וכת"י ותהי לעדי להון:

פסוק ח

כי אתה שלותה. מגזרת שלל ומענינו, וכן ישלוך בשקל סבות יסבוך:
יתר עמים. מה שנותר מן העמים שלא שלות אותם והם מדי ופרס:
מדמי אדם וחמס ארץ. זה הרע יבא לו מרוב דמים ששפך ומחמס שעשה בארץ:
קריה וכל יושבי בה. והיה הורס הקריות והורג היושבים בהם וי"ת וחמס ארץ וחטוף ארעא דישראל וגו' קרתא דישראל ר"ל ירושלם:

פסוק ט

הוי בוצע בצע רע לביתו. אוי לנבוכדנצר שהיה בוצע בצע רע וגוזל את העמים בעבור ביתו כלומר לבנות ביתו בנין נאה וחזק:
לשום במרום קנו. כי בנה מגדל חזק וגבוה:
להנצל מכף רע. כי חשב להנצל בו אם יקומו הגוים עליו שהיו מבקשים רעתו והוא היה הורס ערי העמים ומביאים העצים והאבנים לבבל לבנות העיר וביתו וכן התגאה הוא בלכתו בתוך היכלו כמו שכתוב בספר דניאל לקצת ירחין תרי עשר על היכל מלכותו די בבל מהלך הוה ענה נבוכדנצר ואמר הלא דא היא בבל רבתי די אנא בנותה לבית מלכו בתקוף חסני וליקר הדרי:

פסוק י

יעצת בשת לביתך. בזה הענין שבנית הגזלה יעצת בשת כי כשיבאו האויבים ויהרסו הבנין יהיה בשת לך ולזרעך שיהיה באותו הזמן:
קצות עמים רבים וחוטא נפשך. שאתה היית קוצה וכורת עמים רבים לבנות בניינך והיית חוטא בנפשך וכן ומתעברו חוטא נפשו חוטא בנפשו קצות מקור מן הקל ומעיינו מן הדגוש מקצה רגלים:

פסוק יא

כי אבן מקיר תזעק. אמר על דרך משל כלומר כל כך ידועה ונגלה לכל כי בניינך מגזלה עד שהאבן תזעק מהקיר שהיא בנוייה שם אני מגזלה:
וכפיס מעץ יעננה. והכפיס מהעץ יענהו לאבן גם אני מגזלה:

יענה. ר"ל יענה אותה וכפיס הוא מרהיט קרוי הבתים ונקרא הרהיט גם כן כפיס ופי' מעץ כמו שאמר מקיר כי כמו שתזעק האבן מהקיר שהוא בנין האבנים כן יזעק הכפיס מהקרוי שהוא בנין העצים ויונתן תרגם ושיפא מגו מרישא עני לה ר"ל חתיכה מהקורה שיפא כמו עכו"ם ששיפא כו"ם היא ושפאיה אסורים מריש היא קורה כמו על המריש שבנאו בבירה:

פסוק יב

הוי בונה. הענין מבואר למעלה בהוי הראשון:

פסוק יג

הלא הנה מאת ה' צבאות. הפסוק הזה והבא אחריו אם נפרשם על ענין הפרשה שהוא בענין נבוכדנצר יהיה פירושו כן הלא הנה יבא מאת ה' צבאות ויגעו עמים בדי אש יכירו העמים אשר היו עם נבוכדנצר ועם זרעו והם הכשדים והנסמכים אליהם כי יגיעתם סופה לאש ולכליון כשיבאו עליהם חיל מדי ופרס ויחריבום ויהרסו הבנינים אשר יגעו בהם והביאו שלל העמים לבבל ידעו אז ויבינו כי יגיעתם היתה לאש ולכליון ולריק כמו שאמר ירמיהו חומת בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבוהים באש יצתו וכפל הענין במלות שונות ואמר ולאמים בדי ריק יעפו:

פסוק יד

כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה'. ופירש כי יכירו הכל וידעו כי מהשם היתה הנקמה הזאת נקמת עם השם ונקמת היכלו כי לנבוכדנצר הביא דבר פלא שנטרד מבני אדם בעוד הדבר בפיו שהיה מתגאה כמ"ש עוד מלתא בפום מלכא וכו' וגם לבלטשצר בן בנו הביא אות גדול במה שנכתב בכותל ההיכל וביה בליליא אתקטיל בלטשצר מלכא כשדאה וכורש מדאה אמר אחר שכבש בבל כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים הנה כל העמים הודו באל יתברך באותו הזמן והכירו כי מאת ה' בא כל הרע לבבל בזה הדבר ידעו הכל את כבוד ה' מאד כמים יכסו על ים ידעו באמת כי האל משגיח במעשי בני אדם לתת לאיש כדרכיו:

וייגעו. בשתי יודי"ן ושל ירמיה ביו"ד אית"ן לבד והיא מעמדת ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב:

בדי אש, **בדי ריק**. ושל ירמיהו בדי ריק בדי אש והם כמו באש בריק ומלת די נוספת בהם מורה על התמדת הדבר והגדלתו וכן בדי שופר בדי ארבה לרוב:

יעפו. ביו"ד אית"ן לבד ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב ושל ירמיהו ויעפו וזה הפירוש נראה לפי ענין הפרשה ולפי מה שכתוב בספר ירמיהו כי שם גם כן זכר על חורבן בבל

זה הפסוק שהזכרנו למעלה כמו שאמר כה אמר ה' חומת בבל וגומר ויגעו עמים בדי ריק ולאומים בדי אש ויעפו אבל לענין הפסוק הבא אחר זה כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה' אעפ"י שפירשנו אותו לענין זה יותר נראה שיהיה ענינו לעתיד בימי המשיח כמ"ש בנבואת ישעיהו כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים וזה בימי המשיח כמו שהוא ענין הפרשה וכן אמר בנבואת ירמיהו כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם ולזה הפי' יהיה פי' הפסוק שלפני זה כן הלא הנה מאת ה' צבאות אמר אף על פי שיראו בני הדור הזה נקמת ה' בבבל עוד יראו גדולה מזו לעתיד שיהיה מאת ה' צבאות שיקח האל יתברך נקמתו מכל הגוים שיבאו עם גוג ומגוג על ירושלם ואז תהיה יגיעתם לאש ולריק כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה וי"ת הא מחן תקיפין וגו':

פסוק טו

הוי משקה רעהו. נבוכדנצר היה שותה ומשתכר כמו שכתבנו למעלה בפסוק ואף כי היין בוגד והיה משקה עמו מלכי העמים שהולך בגולה והיו בבתי כלאים בביתו והיה מוציאם בעת שהיה רוצה לשתות ולהשתכר שישתכרו עמו רעהו כמו רעיו וכן מגן גבורהו בהתפללו בעד רעהו וקראם רעיו לפי שהיו מלכים כמוהו:

מספח חמתך. והיה מספח להם חמת היין למען ישתו תמיד וישתכרו זהו ואף שכר וגם היה משכר אותם על כרחם אפי' לא ירצו כדי להתלוצץ וללעוג עליהם זהו למען הביט אל מעוריהם שישתכרו ויתגלו כמו שנאמר בנח וישכר ויתגל בתוך אהלו:

מעוריהם. כמו ערותם אף על פי שהם שני שרשים וכן משרש מעוריהם פשוטה ועורה מספח ענין דבוק כמו ספחני נא תחת חרול יספחו:

חמתך. כמו ויכלו המים מן החמת אבל אינו ממשקלו אלא ממשקל חמת היין והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פירש הפסוק הזה דרך משל משקה רעהו כוס התרעלה ותשכרם בחמתך ופירוש חמתך כמו חמת מים כמו שפירשתי ויותר נכון לפרש חמתך כמשמעו מן אף וחמה ואמר זה על דרך ואשכרם בחמתי:

למען הביט. למען יראה קלונם לכל ויתגלה ונכון הוא פירוש שיהיה הפסוק דרך משל לפי שאמר תסוב עליך כוס ימין ה':

פסוק טז

שבעת קלון. שבעת מקלון מלכי העכו"ם כלומר מלאת רצון נפשך להקל נכבדי ארץ ואהבת הקלון יותר מן הכבוד:

שתה גם אתה. תשתה גם אתה כמו הם שתהיה נקלה לעיני כל כלומר באותו כוס קלון שהשקיתם תשתה גם אתה וכן היה נבוכדנצר נקלה בחייו כשנטרד מבני אדם ודר בין

החיות וכן במותו שהושלך מקברו וזהו והערל תראה ערלתם כמו שהיית מקלה המלכים להשקותם לשכרם כדי שתראה ערלתם ובד"מ שכתבנו יהיה והערל כמו הפך והערל כמו כוס תרעלה כמו שאמר תסוב עליך כוס ימין ה' כוס תרעלה שסבבת על כל הגוים להשקותם על ידך אחרי שתותם תסוב עליך הכוס להשקותו כמו שכתוב בספר ירמיהו קח כוס החמר וגו':

וקיקלון על כבודך. קיקלון יבא לך על כבודך קיקלון מלה מורכבת מן קיא וקלון רוצה לומר קיא של קלון וזכר קיא לפי שזכר השכרות והשכור מקיא וכן אמר כהתעות שכור בקיאו ות"י והערל ואתערטל פי' ענין ערום וכן תרגם ערום ערטילאה:

פסוק יז

כי חמס לבנון יכסך. פי' החמס שעשית ללבנון והוא ארץ ישראל כמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון החמס ההוא יכסך ויאבדך עד שלא תראה עוד:

ושד בהמות יחיתן. וכן השוד שעשית לשוכנים בה יכסך, ואחר שהמשיל הארץ ללבנון המשיל השוכנים בה לחיות שדרכם לשכון בלבנון שהוא יער עצים כמו שאמר ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה וחמס הארץ הוא הריסת הערים והבתים והשחתת עצי המאכל וזולתם ושוד הבהמות שהוא משל לבני אדם השוכנים בה היא דמם ששפך וכן פי' אחר כן מדמי אדם וחמס ארץ קריה וכל יושבי בה וכבר פי' כי קריה אמר על ירושלם ורבי יונה פי' כן אמר למלך בבל החמס שעשית ללבנון שהיא ארץ ישראל יכסה אותך כלומר ישוב חמתך בראשך אחר שעשית כמה רעות לסוף ישובו ויחולו על ראשך כי כן שוד בהמות יחיתן כי השוד שיעשו הבהמות בטרפם טרף רב ימים רבים ולבסוף פעם אחת יאספו עליהם הרבה אנשים ויחתו ויהרגו אותם כן אתה כל החמס שעשית כמה שנים ישוב עליך בפעם אחת הכל ויכסך וי"ת לבנון בית מקדשא וכן תרגם אונקלוס ההר הטוב הזה והלבנון ובית מקדשא יחיתן שרשו תחת והיו"ד תמורת הכפל או יהיה שרשו חית ויהיו שני שרשים וענין אחד:

פסוק יח

מה הועיל פסל. מה הועיל לו פסלו למלך בבל שהיה מתהלל בו ונותן הכח לאלוהו מה הועיל לו ביום שברו וכן אמר בנבואת ישעיהו כרע בל קרס נבו:

כי פסל יצרו. האומן שיצרו ופסלו מה תועלת היתה בו:

מסכה ומורה שקר. ומה הועילה גם כן המסכה שנסך בה הפסל ומה הועיל בהם הפסל שמורה שקר לעבדו:

כי בטח יצר יצרו עליו. פ' מה תועלת ימצא בו היוצר שיצרו כי בטח עליו כי בטח על יצרו כלומר על מעשה ידיו המעשה נקרא יוצר והעושה נקרא יוצר וכן ויצר אמר ליוצרו לא הבין:

אלילים אלמים. שלא יענו אל הקורא להם:

פסוק יט

הוי אמר, לעץ, דומם. תואר כללי לזכר ולנקבה כמו ריקם וכן שבי דומם:

הוא יורה. בתמיה אתה הקורא לו איך תחשוב שיורה לך את אשר תעשה:

הנה הוא תפוש זהב וכסף. כלומר תפוש ומצופה בזהב וכסף פי' אינו בשר ודם שיקבל רוח כי כסף וזהב הוא לפיכך וכל רוח אין בקרבו ופי' וכל שום רוח אפילו רוח הבהמה וכן כל מלאכה לא תעשו וכל חלב וכל דם לא תאכלו והדומים להם:

פסוק כ

וה' בהיכל קדשו. ואין כן ה' כי הוא הנותן רוח בכל בשר ואף על פי שהוא בהיכל קדשו והוא השמים:

הס מפניו כל הארץ. יראו מפניו כל יושבי הארץ כי הוא המשגיח בהם ורואה כל מעשיהם כמו שאמר משמים הביט ה' ראה את כל בני האדם:

פרק ג

פסוק א

תפלה לחבקוק הנביא. זאת התפלה נעשית על דרך שיר משירי תהילים, על כן אמר על שגיונות כמו שגיון לדוד ואמר למנצח בנגינותי וכן אמר בו מלת סלה ואינה כתובה זאת המלה בכל המקרא כי אם בזאת התפלה ובספר תהילים וענין התפלה על צרת ישראל בגלות הזה וספר בה נסים וגבורות שעשה האל לישראל מיום אשר גאלם ממצרים והתפלל ואמר בדרך נבואה כי כן יעשה עמהם בגלות הזה ובצאתם מהגלות ובמלחמת גוג ומגוג: והחכם רבי אברהם א"ע ז"ל פי' כי תפלה זו על רעב שהיה עתיד להיות וראייתו בקרב שנים חייהו, ר"ל בקרב שני הרעב וכן הבנהרים חרה ה' ר"ל על עצירת המטר, תעור קשתך, על הקשת שנראה בענן ביום הגשם וכן כי תרכב על סוסיך ר"ל על העננים וכן אמר כי תאנה לא תפרח ודעת רוב המפרשים על הענין שזכרנו וכן דעת יונתן והוא תרגם שגיונות ענין שגגה התפלל שיהיו עונות ישראל נחשבים לפניו כשגגה:

פסוק ב

ה' שמעתי שמעך יראתי. שמעתי קול הנבואה אומר אלי הגלות הארוך שיהיה לישראל לעתיד ויראתי איך יוכל לעמוד כמה שנים בקרב אויביו לפיכך אני מתפלל לפניך ואומר:

פעלך בקרב שנים חייהו. ישראל שהם פעלך שאתה פעלתם כמ"ש על בני ועל פועל ידי תצוני ואמר הוא עשך ויכוננך:

חייהו. חיה אותו בתוך השנים הארוכים האלה שיהיה בגלות שלא יכלה בקרב אויביו:

בקרב שנים תודיע. בקרב אלה השנים תודיע דברך שיעדת להם ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגו':

ברוגז רחם תזכור. בזמן הרוגז והאף שהוא זמן הגלות תזכור להם אהבת אבותם כמ"ש וזכרתי להם ברית ראשונים או יהיה רחם אחד מן רחמים כלומר זכור להם רחמיך כמ"ש זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה ודרך הדרש רח"ם בגימטריא אברהם חשבון זה כזה כלומר זכור להם ברית אברהם:

פסוק ג

אלוה מתימן יבא. עתה ספר הגדולות והנוראות שהראה האל לישראל במדבר שיעשה להם כן בצאתם מהגלות תחלה כשנתן להם התורה וזה אלוה מתימן יבא כמו שאמר בתורה וזרח משעיר למו כי תימן הוא שעיר וכן מהר פארן כמו שנאמר בתורה הופיע מהר פארן:

כסה שמים הודו. זהו הלפידים שראו ביום מתן תורה שהיו מזהירים השמים והארץ:

הודו. פי' הודו והדרו:

ותהלתו. זהרו מן בהלו נרו עלי ראשי, וזכר שעיר ופארן כי הם סמוכים להר סיני ודרך הדרש ידוע וי"ת מתימן מדרומא ודעתו כדעת אונקלוס בפי' הפסוק ותהלתו תרגומו כמשמעו ומימר תושבחתיה:

פסוק ד

ונוגה כאור תהיה. זהו מה שאמר בתורה ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר:

קרנים מידו לו. זהו כי קרן עור פני משה כלומר הזיו ההוא היה מיד האל לו למשה ואמר קרנים בלשון שנים כי הפנים שני צדדין וי"מ קרנים על הלוחות שנתן למשה שהיו שנים והיו מזהירות בנראה ובנסתר:

ושם חביון עזו. שם בסיני נגלה מה שהיה נחבא מעוזו עד היום ההוא כי לא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו שנגלה לו האל יתברך בכבודו הגדול על הר סיני לעיני כל ישראל וי"מ חביון עזו על הארון כמ"ש עליו אתה וארון עוזך ושם היו נסתרות הלוחות:

פסוק ה

לפניו ילך דבר. פי' אדוני אבי ז"ל במתי מדבר והחכם ר' אברהם א"ע פי' על העמים כשנכנסו ישראל לארץ כמ"ש את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם וגו':

רשף. כמו דבר והענין כפול במלות שונות וכן ולחומי רשף והוא חולי הקדחת שהיא חמה השורפת וממיתה מהרה:

לרגליו. לסבתו כמו ויברך ה' אותך לרגלי:

פסוק ו

עמד וימודד ארץ. עמד הארון בגלגל ארבע עשרה שנה עד שכבשו הארץ וחלקוה במדה וחבל:

ראה ויתר גוים. משה ראה והביט לנתר הגוים מן הארץ ויתר פי' ויקפץ כמו לנתר בהם על הארץ כלומר כבודו היה בגלגל והיה מנצח גויי הארץ ומפילם לפני ישראל כאלו בראייה לבד היה ממיתם:

ויתפוצצו הררי עד. משל למלכי כנען וכן גבעות עולם ויתפוצצו ענין שבירה עם הפיזור כמו וכפטיש יפוצץ סלע:

שחו. מפעלי הכפל והוא חסר הכפל מן תחתיו שחחו:

הליכות עולם לו. מהלכי העולם כלם לאל יתברך לפיכך יעשה בהם כרצונו להגביה זה ולהשפיל זה לגרש זה ולהנחיל זה ואמר הליכות עולם כי העולם מתנהג על מהלכי הגלגלים והכוכבים ויונתן תרגם פסוק זה על דור המבול ועל דור הפלגה רוצה לומר אלה הדורות שלא היו מכירים בו והיו מדמים שאין אלוה בעולם עמד והראה להם כי הוא אדון הכל ומשגיח בכל ור"ל במלת וימודד שמדד להם מדה כנגד מדה כמו שאמרו רז"ל ברותחים קלקלו וברותחים נדונו:

ראה ויתר גוים. ראה שנועדו כולם במקום אחד לבנות המגדל ובטל עצתם והפיצם משם על פני כל הארץ והראה להם כי הליכות עולם לו:

גבעות עולם והררי עד. על דרך משל כמו שפירשתי וכת"י אתגלי ואזיע ארעא וכו' כמו שכתבתי:

פסוק ז

תחת און. הזכיר עתה גבורות שעשה לנו במלחמות כושן רשעתים על ידי עתניאל בן קנז ובמלחמת גדעון עם מדין ואמר במקום און ראיתי אותם אהלים תקועים כלומר במקום שלא היה להם העמדה וקיום כי הקים ה' את עתניאל והפיל אותם אהלים:

ירגזון יריעות ארץ מדין. רגזו אותן יריעות ר"ל אהלי יריעות ארץ מדין כי האהל הוא פרישת היריעות ורגזו כשבא גדעון עליהם כמו שאמר בחלום צליל לחם שעורים ואמר ונפל האהל וי"מ תחת און שעשיתי ראיתי אהלי כושן שבא כושן רשעתים עלי בארצי וכאשר עשיתי תשובה רחם האל יתברך עלי ורגזו יריעות ארץ מדין מפני ע"י גדעון וכת"י כד פלחו בית ישראל לטעותא וגו':

פסוק ח

הבנהרים חרה ה'. זכר בקיעת הירדן וים סוף אמר מה זה היה לנהרים אם חרה אף ה' בהם כשנבקעו וכפל הענין במ"ש לחזק ואמר ואם בנהרים אפך אמר נראה שחרה האף ה' בנהרים שהרי ראינו שהירדן נבקע וזהו דרך משל ומליצה וכן אם בים עברתך על בקיעת ים סוף ולא זכר הניסים על הסדר:

כי תרכב על סוסיך. כנגד סוס פרעה ורוכבו רמה בים:

מרכבותיך ישועה. מרכבותיך היה לנו ישועה וזה דרך משל לפי שהסוסים מוכנים למלחמה ורוכביהם הם המנצחים ברוב אם לא תהיה יד ה' בהם כמו שאמר שקר הסוס לתשועה ואמר סוס מוכן ליום מלחמה ולה' התשועה ויונתן תרגם הבנהרים דרך משל הא על מלכיהון ומשירייתהון וגומר:

פסוק ט

עריה תעור קשתך. כמו שדמה ידו הגדולה אשר עשה במצרים ותשועתו לישראל לרוכב הסוס כן דמה אותה לתופש הקשת ופי' עריה ענין גלוי כמו נגלתה זרועך עליהם והוא שם כמו ערום ועריה ותעור גם כן ענין גלוי אלא שאינו משרשו כי עריה מנחי הלמ"ד ותעור נפעל מנחי העין וכן בענין גלוי פשוטה ועורה למען הביט אל מעוריהם:

שבועות מטות אמר סלה. עשית כל זה לקיים השבועות שנשבעת לאבות לתת להם הארץ למטות ישראל זהו אמר סלה כלומר לקיים האומר שאמרת אומר שם בשקל חדש קדש:

נהרות תבקע. בקעת להם הארץ היבשה לתת להם מים רבים כמו הנהרות כמו שכתוב ויוציא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים ועל הדרך הזה תרגם יונתן:

פסוק י

ראוך יחילו הרים. הרים הוא משל למלכי כנען שנמוגו וחלו מפני ישראל וזהו ראוך ראו הנפלאות שעשית עם ישראל במדבר ועם מלכי האמורי וטעם הראיה כי השמיעה הברורה כמו הראיה וכן וירא יעקב כי יש שבר במצרים:

זרם מים עבר. זרם מים העוברים בירדן עברו עד ים הערבה תמו ונכרתו:

נתן תהום קולו. בהבקע מי הירדן נתנו קול:

רום ידיהו נשא. המים היורדים מלמעלה קמו נד אחד והיה רם מאד כי הירדן היה מלא על כל גדותיו והיו מים רבים וכשעמדו קמו נד אחד גבוה זהו רום ידיהו נשא התהום נשא ידו לרום וי"ת בענין אחר באתגלותך על טורא דסיני וגו':

פסוק יא

שמש ירח. במלחמת יהושע עם המלכים שעמד להם השמש וכן הירח עד יקום גוי אויביו:

זבולה. בשמים שהם זבול ומעון להם כמ"ש ויעמוד השמש בחצי השמים. זבולה ה"א נוספת כה"א לילה כי המלה מלעיל:

לאור חציך יהלכו. ישראל הלכו בלילה ומצרים רודפים אחריהם לאור הברקים ואבני הברד שהשליך ה' בנוסם מפני בני ישראל והברקים הם חצי הש"י וחניתו והאויבים נגפו בהם וישראל הלכו לאור ואף על פי שלא הזכיר בפסוק ברקים כיון שהזכיר אבני הברד הרי הוא כאלו הזכיר ברקים כי לא יפלו אבני הברד בלא ברקים גם אבני הברד לבנים מבהיקים ונותנים אורה בלילה וביום ובלילה היתה המלחמה שהרי התפלל יהושע על הירח שיעמד גם כן עד יקום גוי אויביו והנה היה נס בתוך נס שהאיר הירח בלילה עם הברד:

פסוק יב

בזעם. בזעמך על ז' גוים צעדת עליהם בארץ וכפל הענין במ"ש ואמר באף תדוש גוים:

פסוק יג

יצאת לישע עמך לישע את משיחך. כמו שיצאת לישע עמך בהכנסם לארץ ז' גוים כן תצא לעתיד לישע את עמך כמו שיצאת לישעם בהכנסם לארץ ז' גוים כן תצא ותושיעם ותוציאם מהגלות ושובם לארצם ומה שאמר יצאת מחצת נקבת עבר במקום עתיד ורבים כמוהו ובדברי הנבואה יבא זה ברוב כי הנבואה אף על פי שהיא עתידה הרי היא כאלו נתקיימה לפיכך יזכרו בה בלשון עבר:

משיחך. הוא משיח בן דוד:

מחצת ראש מבית רשע. אז תמחץ ראש מחיל הרשע גוג:
ערות. מקור כלו' תגלה עד צוארם כלו' תמחץ ראשם והוא מלך מגוג וכן תגלה יסודם עד צוארם והם שרי החיל והמלכים אשר אתו ערות ענין גלוי וכן ערו ערו עד היסוד בה והצואר הוא קרוב לראש ויסוד הוא עיקר הבנין וקיומו לפי' הוא משל על גדולי המחנה:

פסוק יד

נקבת במטיו ראש פרזיו. כלומר במטות גוג עצמו תנקב ראש פרזיו כלומר חיילותיו וקראם פרזיו לפי שיבאו לרוב והם יושבים סביבות ירושלים בפרזים יושבי הפרזות שמתפשטים בכל מקום שאין להם חומה שתסגירם וכן אמר הוא אעלה אל ארץ פרזות ונאמר ג"כ פרזות תשב ירושלם מרוב אדם ואמר שהקב"ה ישלח מהומה בהם שינקבו וימחצו איש במטה שבידו את ראש רעהו וכן אמר תהיה מהומת ה' רבה בהם וגו' ואמר חרב איש באחיו תהיה:
יסערו להפיצני. אותם שהיו סוערים להפיצני כלומר שיבאו ברוח סערה עלי להפיץ אותם בגוים:
עליצותם. כמו לאכול עני במסתר עליצותם ושמחתם תהיה להפיצני כמו שהיתה בים שחשבו לאכול עני והוא ישראל כשיצאו ממצרים ורדף אחריו פרעה וחילו וחשבו לאכלו במסתר כלומר כי חשב כי אין ה' רואה ואין כחו בים כמו שהיה במצרים וחשבו לאכלו בשמחה כמ"ש אמר אויב ארדוף אשיג וגומר עד שדרכת אתה בים סוסיך ויסר את אופן מרכבותיו ואז הכירו כי ה' נלחם להם בעבורם כמ"ש אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים כלומר ה' כמו שהיה נלחם בעבורם במצרים כן נלחם להם עתה בעבורם כי ראו כי בקע להם הים והעבירם ביבשה והם לא יכלו לעבור כמו שאמר ויהם את מחנה מצרים:

פסוק טו

דרכת בים סוסיך. ופי' דרכת בים סוסיך והעברת את ישראל בו והשלכת את מצרים בתהומות וטבעתו וטעם סוסיך פי' למעלה בפסוק כי תרכב על סוסיך:
חומר מים רבים. כמו שאמר נצבו כמו נד נוזלים חומר נד וצבור מן חמרים חמרים:

פסוק טז

שמעתי. אמר הנביא שמעתי בנבואה הצרה שיהיו בה ישראל בעת ההיא ביום בא גוג:
ותרגז בטני. לאותה שמועה, ובטני רמז ללב כמו המו מעי לו כי ללב יכון לשון הרגז וההמיה והשמחה וההשקט לא לבטן ולמעים אלא לפי שהלב בכללם יפילו לשון הלב עליהם:

לקול צללו שפתי. לקול השמועה הזאת צללו שפתי וצלילת השפתים היא השקת השפתים זו בזו מרוב פחד ורעדה:

יבא רקב בעצמי. אפי' עצמי שהם הדבר הקשה אשר בגוף ירקבו לזאת השמועה:

ותחתי ארגז. במקומי ארגז:

אשר אנוח ליום צרה. אשר הייתי חושב שאנוח בארצי אחר ששבתי מהגלות לארצי והנה נהפכה מנוחתי ליום צרה:

לעלות לעם יגודנו. ויום צרה הוא היום שחשב גוג לעלות לעם ירושלם וישראל ושיגודנו כלו' שיביא עליו גדודי העמים וכן יגודנו והוא יגוד עקב ענין גדוד ויהיה גוד וגדוד בענין אחד וכמהו רבים או יהיה נח יגודנו תמורת הכפל ועל היום ההוא נאמר לדניאל והיתה עת צרה אשר כמוה לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא וגו' ואמר ישעיה הנבי' לך עמי בא בחדרך וסגור דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם וי"ת הפסוק כן אמרת בבל שמעית וגו':

פסוק יז

כי תאנה לא תפרח. הפסוק הזה נאמר ד"מ על העמים הנאספים על ירושלם עם גוג ומגוג אמר כי לא יצליחו אלא יכלו שם והנמלטים שלא ימותו ינגפו באיבריהם כמ"ש תמקנה עיניו בחוריהן ולשונם תמק בפיהם והיו לאות בכל העמים אשר ילכו בהם:

יבול. כמו פרי כמו ונתנה הארץ יבולה:

ושדמות. שדה זרע:

ממכלה. בה"א כמו ממכלאות צאן באלף:

ברפתים. כמו רפת בקר בדברי רז"ל והוא בית הבקר וי"ת כן ארי מלכות בבל לא תתקיים וגו':

פסוק יח

ואני בה' אעלוזה. אמר הנביא בלשון ישראל כשיכלו מחנה גוג אני אעלוז בישועת ישראל וכפל הענין במלות שונות ואמר אגילה באלהי ישעי וכן תרגם יונתן בכן על ניסא ופורקנא דתעביד למשיחך וגו':

פסוק יט

ה' אלהים חילי וישם רגלי כאילות. קלות כאילות לרדוף אויבי:

ועל במותי ידריכני. עזרני שאדרוך על גבם וארמסם בארצי וזהו במותי ואמר כן לפי שירושלם גבוהה מכל הארצות ואשורר על הנס שיעשה לי, ואמר למנצח בנגינותי: